

Драгана Радивојевић*

Универзитет у Источном Сарајеву

Педагошки факултет у Бијељини

Миљана Јелић

Основна школа „Меша Селимовић” Јања

УДК 37.018.526

DOI 10.7251/NS1601237R

Оригинални научни рад

ИЗВАНУЧИОНИЧКА НАСТАВА У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Апстракт: У првом дијелу рада дате су теоријске основе изванучиоличке наставе у настави природе и друштва.

У другом дијелу рада анализирани су ставови и мишљења просвјетних радника о компетенцијама за остваривање изванучиоличке наставе у настави природе и друштва, њеном утицају на квалитет рада и мотивацију ученика, те учесталост примјене и проблеме на које просвјетни радници наилазе приликом њеног реализовања у пракси. У истраживању је учествовало 140 просвјетних радника са простора општина: Бијељина, Угљевик, Лопаре, Модрича, Добој, Зворник и Шековићи.

Резултати истраживања показују да изванучиоличка настава није довољно заступљена у настави природе и друштва у односу на програмске могућности, мотивацију ученика и квалитет знања који се кроз учење у природном амбијенту стиче. Разлоге оваквог стања можемо сагледати кроз ставове просвјетних радника у којима високо процјењују своје компетенције у теоријском познавању изванучиоличке наставе и њеном планирању, међутим, само припремање за реализацију изванучиоличке наставе као и фазе вредновања рада и сређивања података, односно материјала прикупљеног на терену су етапе које су занемарене или им се не придаје значај који би требало. Најчешћи проблеми у спровођењу учења у природном амбијенту односе се на: недовољну мотивисаност просвјетних радника, велики утицај традиционалне наставе, као и недовољно искуство у припремању и организовању те потешкоће приликом реализовања овакве наставе.

Кључне ријечи: изванучиоличка настава, настава природе и друштва, излети, посјете, екскурзије, школа у природи, ставови просвјетних радника.

Увод

Настава природе и друштва настоји да ученике у раном школском узрасту оспособи да разумију међусобну условљеност и повезаност процеса и односа у природи и у друштвеној заједници како би постали њени равноправни чланови. У том смислу, ученике је важно мотивисати да, у складу са својим могућностима, активно учествују у животу и раду колектива

---

* dragana.radivojevic@pfb.ues.rs.ba

и средине, а то се најбоље постиже ако су у непосредном додиру са проучаваним садржајима. Изванучионичка настава је један од видова наставе којом се ученици доводе у директну везу са проучаваним појавама. Она се заснива на интердисциплинарном приступу наставним садржајима омогућавајући да, кроз усмјерене активности у природном и друштвеном окружењу, ученици стичу знања и искуства на отвореним просторима.

Теоријске основе изванучионичке наставе

У доступној литератури, у појмовном одређењу изванучионичке наставе постоје бројни приступи па самим тим и дефиниције. У термилошкоком смислу могу се срести називи као што су: настава изван учионице, радна екскурзија, наставна екскурзија, излети, теренска настава, посјета и сл.

Де Зан (2005) сматра да се у оквиру изванучионичке наставе могу разликовати посјете, излети, екскурзије и школа у природи. Облик изванучионичке наставе природе и друштва у којој се наставни садржај реализује у непосредној околини школе може се сматрати *посјетом*. *Излети* се тумаче као полудневни одласци изван школског простора при чему се реализује једна или више сродних наставних јединица. *Екскурзије* се у настави природе и друштва могу посматрати као дуже или краће путовање са основним циљем да ученици у изворном амбијенту упознају објекте, појаве и процесе који се проучавају у настави природе и друштва. *Школа у природи* је таква организација наставе која се реализује изван сталног мјеста пребивалишта у трајању до двије седмице.

Суштина дефиниција које одређују изванучионичку наставу је у томе да је она посебна врста наставе, односно, свако организовано учење којим се реализују програмски садржаји изван уобичајеног школског простора (учионице), без обзира на мјесто и вријеме трајања. Мјесто извођења може бити, како природна (ливаде, шуме, паркови, околине ријека, ботаничке баште, зоолошки вртови, повртњаци и њиве....), тако и друштвена средина (културно-просвјетне установе, здравствене установе, привредни објекти, културно-историјски споменици...).

Учење у природном амбијенту веома је важан облик организације наставног рада у настави природе и друштва те као такав заузима значајно мјесто и у наставном плану и програму. Исходи учења, као и дидактичка упутства и препоруке у наставном програму усмјеравају просвјетне раднике да за реализацију садржаја могу бирати мјесто извођења које је у функцији васпитања и образовања – „У свим ситуацијама, у складу са могућностима школе и средине у којој се живи, неопходно је примијењивати ванучионичку наставу, демонстрацију и огледе, уз што више практичног индивидуалног и

групног рада ученика. Дакле, улога наставника је усмјерена на инструкисање и координисање наставним процесом како би ученици што више овладали знањима, вјештинама и способностима који произилазе из свјесне активности ученика на часу” (Наставни план и програм за основно образовање и васпитање, 2014, стр. 235–236).

Из специфичности наставе природе и друштва која се огледа у њеној интердисциплинарности произилази да велики број садржаја треба реализовати у слободном простору, односно изворном амбијенту. Ученици радо прихватају наставу изван учионице, па макар то било и школско двориште. Њена највећа вриједност је у томе што искуствени и очигледни сусрет са непосредним окружењем, односно проучаваном појавом, има веома важну мотивациону улогу у стицању знања о објективној стварности. У таквој концепцији рада нису занемарене ни васпитна ни здравствена компонента учења (његује се позитиван однос према природном и друштвеном окружењу, ученици су на свјежем ваздуху, лакше се развијају способности посматрања, логичког закључивања...). У непосредном чулном додиру са проучаваним садржајима ученици су у могућности да примјењујући кључне принципе у настави природе и друштва (систематичности, друштвене повезаности и животне практичности, а посебно принцип очигледности) и на основу стечених појмова и судова, самостално откривају чињенице и изводе закључке.

Међутим, учење у природном или друштвеном амбијенту захтијева добро осмишљену организацију и велику способност просвјетних радника у остваривању основних етапа изванучионичке наставе које се огледају у њеном *планирању* (одређивање циља и задатака, припрема прибора и материјала), *припремању* (припрема наставника и ученика за реализацију у погледу проучавања терена и његове повезаности са садржајем), досљедном *извођењу* (активан рад на терену) и *сређивању података* сакупљених на терену (анализа тока активности, потешкоћа и проблема при реализацији и сређивање материјала у привремене или трајне збирке уз вредновање рада и систематизацију знања стеченог у непосредном додиру са проучаваним садржајима). Свака од ових фаза заузима значајно мјесто у реализацији наставних садржаја те се не смију занемаривати.

Методологија истраживања

Истраживање о изванучионичкој настави које је спровео Једличко (2003) показало је да ученике овакав начин рада мотивише те да позитивно утиче на исходе учења.

Анђић (2007) је испитивала стање у наставној пракси учитеља у раду са ученицима и показала да се настава на отвореним просторима сматра изузетно значајном димензијом васпитно-образовног рада.

Бокић-Остојић и Станисављевић (2011) су експериментално испитивали и потврдили позитиван утицај примјене теренске наставе биологије на трајност и квалитет стечених знања код ученика.

Лукша и др. (2014) у истраживању које су спровели 2006/2007. године дошли су до закључка да, иако наставници сматрају да су добро оспособљени за овакав тип наставе, одговори ученика показују да они често сматрају да је теренска настава забава у којој немају тачно дефинисане задатке и да не разумију шта се од њих заиста очекује. Аутори указују да ипак постоје проблеми у провођењу и остваривању основних циљева изванучионичке наставе.

Бораћ и др. (2014) су показали да ниво репродуктивног знања ученика истраживачком изванучионичком наставом остаје исти, али се знатно развијају способности и вјештине рјешавања проблема, те да ученици желе учити истраживачким радом јер их такав рад више мотивише, а мање оптерећује.

Будући да програмске одреднице наставе природе и друштва нуде широк спектар могућности за реализацију наставних садржаја изванучионичке *предмет овог истраживања* је усмјерен на испитивање ставова и мишљења просвјетних радника о изванучионичкој настави природе и друштва.

Основни *циљ* истраживања односи се на процјену компетенција просвјетних радника за остваривање овакве врсте наставе, њеном утицају на квалитет рада и мотивацију ученика, те учесталост примјене и потешкоће на које просвјетни радници наилазе приликом њеног спровођења у праксу.

Циљ је операционализован кроз следеће *задатке истраживања*:

1. Утврдити у којој мјери просвјетни радници примјењују изванучионичку наставу у настави природе и друштва.
2. Утврдити колико такав начин рада, по мишљењу просвјетних радника, утиче на квалитет рада и мотивацију ученика.
3. Утврдити колико просвјетни радници познају природу, суштину и значај изванучионичке наставе природе и друштва.
4. Испитати најчешће проблеме који отежавају успјешну реализацију изванучионичке наставе у настави природе и друштва.

Општа хипотеза истраживања гласи – Наставници имају позитиван став о изванучионичкој настави али је она, у односу на програмске могућности, недовољно заступљена у настави природе и друштва.

Помоћне хипотезе:

1. Наставу природе и друштва просвјетни радници ријетко реализују у природном или друштвеном окружењу, у односу на могућности предвиђене наставним планом и програмом.
2. Просвјетни радници имају позитиван став о утицају изванучионичке наставе на мотивацију и квалитет рада ученика.
3. Просвјетни радници високо процјењују своје компетенције о изванучионичкој настави.
4. Најчешћи проблеми који отежавају успјешну реализацију изванучионичке наставе природе и друштва су утицај традиционалне наставе, недовољна мотивисаност просвјетних радника и потешкоће приликом њеног спровођења у праксу.

У складу са природом проблема, циљем и задацима истраживања, те са постављеном хипотезом кориштене су *метода* теоријске анализе и дескриптивна метода. Као *техника* примијењено је анкетање, а као мјерни *инструмент* анкетни упитник (осмишљен за потребе овог истраживања) за просвјетне раднике млађих разреда основне школе.

Истраживање је обављено у мјесецу мају 2015. године на *узорку* од 140 просвјетних радника који изводе наставу у млађим разредима основних школа из општина: Бијељина, Угљевик, Лопаре, Зворник, Шековићи, Модрича и Добој. У анкети је учествовао подједнак број просвјетних радника у сеоским и градским школама – по 70 (50%). У погледу година стажа по 30 радника (21,43%) има радно искуство до 5 година и преко 20 година радног стажа. 28 (20,00%) просвјетних радника има радно искуство од 6 до 10 година, док радни стаж од 11 до 15 и од 16 до 20 година има по 26 (18,57%) просвјетних радника који су учествовали у анкети.

Обиљежја испитаника (године стажа и средина у којој се школа налази) постављене су као независне *варијабле*, док су зависну варијаблу чинили ставови просвјетних радника о примјени изванучионичке наставе на часовима природе и друштва. Будући да највећи број испитаника има високу школску спрему, ова категорија искључена је из анализе.

У оквиру *статистичке обраде података* кориштене су: фреквенције (f) као мјере пребројавања, проценти (%) као мјере релативног односа појава, Хи-квадрат тест (χ^2) као мјера статистичке значајности разлике између истраживачких варијабли и Коефицијент контингенције (C) као мјера повезаности.

Резултати истраживања и њихова интерпретација

Кроз питање „Колико често у току једне школске године примјењујете изванучионичку наставу у настави природе и друштва?“

просвјетни радници су изражавали став о учесталости примјене изванучионичке наставе у настави природе и друштва. На основу одговора формирана је скала учесталости примјене изванучионичке наставе.

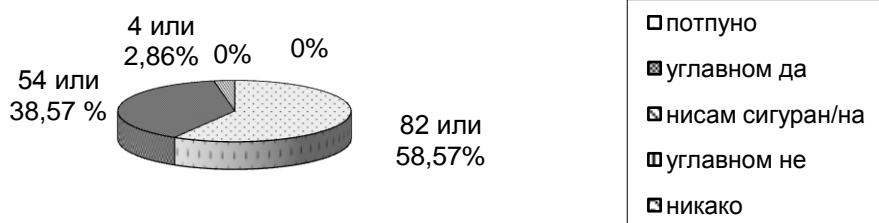
Највећи број просвјетних радника (34 или 24,28 %) исказао је да око пет пута годишње изводи ученике изван учионице да реализују наставу природе и друштва, док је 16 (11,43%) просвјетних радника навело да наставу природе и друштва у природи реализује око осам пута у току једне школске године и то, углавном, просвјетни радници који имају више радног искуства (више од 5 година). Обесхрабрује чињеница да постоји извјестан број просвјетних радника (по 6 или 4,29 %) који уопште не изводе или само једном у току године изводе ученике изван учионице да реализују часове природе и друштва. Анализирајући укупне резултате, можемо закључити да у односу на програмске могућности и укупан фонд часова предвиђених за предмете разредне наставе кроз које се реализују садржаји из природе и друштва (Моја околина – први разред 180 часова; Природа и друштво – други, трећи и четврти разред по 72 часа; Познавање природе – пети разред 72 часа и Познавање друштва – пети разред 72 часа,) изванучионичка настава није довољно заступљена у настави природе и друштва. У погледу утицаја радног стажа и средине у којој се школа налази на реализацију изванучионичке наставе природе и друштва постоје статистички значајне разлике изражене кроз Хи квадрат (χ^2) и Коефицијент контингенције (C) при чему су сви анализирани параметри на нивоу значајности $p < 0,05$. Судаћи по предоченим резултатима, изванучионичку наставу интензивније примјењују радници са више радног искуства, док је у погледу средине у којој се школа налази изванучионичка настава доминантнија у сеоској средини. Претпостављамо да је то посљедица природног окружења у којој се школа налази и лакше организације часова у непосредном окружењу посебно зато што просвјетни радници за реализацију часова изван учионице, углавном, бирају школско двориште. Наиме, 136 (97,14%) просвјетних радника је навело да бар једном или више пута у току године изводи дјецу у школско двориште да реализују неке од садржаја из природе и друштва. Као најчешће садржаје које реализују изван учионице наводе оне који се односе на уочавање промјена у природи у складу са годишњим добима. Најмање садржаја који се реализују изван учионице јесу они који се односе на изглед мјеста и околине и дјелатности људи условљене природним богатствима, временским приликама и потребама, иако баш оне заузимају значајно мјесто у наставном програму усмјеравајући просвјетне раднике на њихову реализацију у природном амбијенту – „Настојати да кроз непосредни доживљај и лично искуство ученици обогате и прошире знања о живом и неживом свијету, предметима, појавама и процесима из своје околине... Са

ученицима организовати рад на терену – једноставнијим истраживачким задацима (истраживање локалне средине, клима, конфигурација тла, привреда, саобраћај, свједоци прошлости, културне установе, религијске установе, музеји)” (Наставни план и програм, 2014, стр. 126, 244). Разлоге можемо сагледати кроз веће ангажовање просвјетних радника у планирању и припремању изванучионичке наставе, као и тежем одржавању дисциплине ученика на терену. Највећи број просвјетних радника изванучионичку наставу примјењује на часовима обраде градива – 64 (45,71 %), док је број оних који овакву наставу примјењују на часовима понављања, вјежбања и утврђивања градива знатно мањи – 20 (14,29 %). Тек 56 (40,00 %) просвјетних радника се изјаснило да подједнако примјењује овакву врсту наставе на часовима обраде и утврђивања градива. Изванучионичка настава је подједнако адекватна како за обраду, тако и за понављање наставних садржаја, те је њена недовољна заступљеност и неадекватна примјена непримјерена.

Изванучионичка настава је облик искуственог учења заснована на учењу у природном окружењу те је као таква усмјерена на развијање вјештина, способности и ставова ученика које развијају самосталност, истрајност, одговорност у раду и самовредновање. Будући да знање треба да се заснива на основама властитог опажања и размишљања, а учење да има карактер проналажења и откривања, изванучионичка настава је погодна за примјену разноврсних наставних метода и поступака, а посебно оних које се тичу самосталног практичног рада. У анализи ставова наставника о примјени наставних метода у изванучионичкој настави најчешће наводе методе које се односе на посматрање, објашњавање кроз разговор које у свом раду примјењује 114 (81,43 %) просвјетних радника док методе које се односе на самосталан практичан рад примјењује тек 18 (12,86 %) просвјетних радника. У погледу статистичких показатеља уочено је да не постоји статистички значајна разлика у примјени метода у односу на године стажа и средину у којој се школа налази, јер ниједна вриједност анализираних параметара није на нивоу $p < 0,05$. У складу с тим може се закључити да просвјетни радници, генерално не бирају довољно адекватне и разноврсне методе у свом раду на отвореним просторима.

Посебан значај изванучионичке наставе је у томе што се кроз очигледно посматрање и доживљавање непосредне стварности развија интересовање ученика за предмет и њихову активност у процесу наставе која води ка самообразовању. Зато је као важна претпоставка анализирано колико изванучионичка настава доприноси квалитету знања и мотивацији ученика за учење. Да су ученици мотивисани за изванучионичку наставу и да такав рад у настави природе и друштва повећава квалитет учења анализирани су кроз

ставове наставника о мотивацији и заинтересованости ученика за овакве моделе активног учења чији су резултати приказани Графиконом 1. Просвјетни радници су изражавали свој став о заинтересованости и мотивисаности ученика за овакав начин рада при чему су исказали своје слагање са тврдњом у скали Ликертовог типа (потпуно су мотивисани – 1, углавном су мотивисани – 2, нисам сигуран – 3, углавном нису мотивисани – 4 и никако нису мотивисани за рад – 5).

Графикон 1. Мотивисаност ученика за изванучионичку наставу

На основу приказаног закључујемо да је највећи број просвјетних радника свјестан позитивног утицаја изванучионичке наставе и да је за успешну мотивацију ученика веома важна реализација наставе природе и друштва у природном амбијенту проучаваних садржаја.

Резултате статистичких параметара који указују на могућу повезаност и условљеност анализираних варијабли приказани су у Табели 1.

Табела 1. Статистичке мјере значајности о мотивацији и заинтересованости ученика за изванучионичку наставу

	Статистичке мјере значајности			
	Хи квадрат χ^2		Коефицијент Контингенције (C)	
	стаж	средина	стаж	средина
df	8	2		
Вел.	10,38	9,95	0,26	0,26
p	0,24	0,00	0,24	0,00

Анализом предочених резултата уочавамо да мјере статистичке значајности у погледу стажа нису на нивоу $p < 0,05$ те да нема повезаности између варијабли, односно да је однос између њих случајан, а не одраз дјеловања радног искуства просвјетних радника на могући избор у варијабли мотивисаност и заинтересованост ученика за изванучионичку наставу природе и друштва. Међутим, већи број просвјетних радника у сеоској средини (50 – 35,71%) сматра да су ученици у потпуности мотивисани за овакав начин рада у односу на ставове просвјетних радника у градској средини 32 (22,86%). Коефицијент контингенције указује на релативно ниску повезаност али статистички значајну на нивоу $p < 0,05$. Овакве ставове

можемо посматрати кроз чињеницу да ученици у сеоској средини учење у изванучионичком простору доживљавају као приснију средину, те и своју активност и заинтересованост више испољавају кроз учење у природном амбијенту.

Провера хипотезе о процјени компетенција просвјетних радника о изванучионичкој настави првенствено је анализирана кроз познавање природе и суштине изванучионичке наставе. Од укупног броја анкетираних 24 (17,14%) је одговорило да у потпуности познаје природу и суштину изванучионичке наставе, док 108 (77,14%) углавном познаје, 8 (5,71%) није сигурно, а ниједан одговор није одређен у категоријама „углавном не познајем” и „никако не познајем” овакву врсту наставе. На основу предочених резултата можемо уочити да највећи број просвјетних радника високо процјењује своје компетенције о теоријском познавању изванучионичке наставе. Тестирањем хипотезе одговарајућим статистичким поступцима утврђено је да не постоји статистички значајна разлика између сеоских и градских школа које су учествовале у анкети као ни између година стажа испитаника и теоријског познавања природе и суштине изванучионичке наставе у настави природе и друштва. Уочава се да су у погледу година стажа израчунате вриједности $\chi^2=2,88$ за број степени слободе $df=8$ и $C=0,14$ статистички значајне на нивоу $p=0,94$ што указује да нема статистички значајне повезаности између анализираних варијабли. У погледу средине у којој се школа налази $\chi^2=3,26$ са $df=2$ и $C=0,15$ и $p=0,20$ нису на нивоу значајности $p<0,05$, те можемо закључити да просвјетни радници високо процјењују своје компетенције о теоријском познавању природе и суштине модела изванучионичке наставе.

Компетенције просвјетних радника о изванучионичкој настави провјерене су и кроз неколико кључних елемената. У погледу дефинисања појма изванучионичке наставе, највећи број просвјетних радника школу у природи (128 – 91,43 %) сматра обликом изванучионичке наставе, затим посјете (108 – 77,14%) и излете (104 – 74,29 %), а најмање екскурзије (91 – 65,00 %). Иако изванучионичка настава подразумијева све наведене облике, свега 55 (39,29 %) просвјетних радника је одговорило да су сви наведени облици начини остваривања изванучионичке наставе. Овакви параметри се могу образложити евентуалним ставом да велики број просвјетних радника излете, екскурзије, па чак и посјете више доживљава као рекреативну, него као учећу активност. Такви резултати већ указују на несигурност у познавању суштинских одредница изванучионичке наставе. У погледу статистичких мјера значајности исказаних кроз Коефицијент контингенције и Хи – квадрат тест уочено је да ниједан од анализираних параметара није на нивоу $p<0,05$ те

се не може говорити о статистички значајној разлици, односно условљености варијабли.

Будући да се у проучавању садржаја наставе природе и друштва полази од учениковог непосредног свакидашњег окружења, преко локалне средине, ужег завичаја до ширег завичаја и отаџбине, изванучионичка настава је веома важан облик организације наставног рада. Учење у природном амбијенту захтијева добро осмишљену организацију и велику способност просвјетних радника у остваривању основних етапа изванучионичке наставе које се огледају у њеном планирању, припремању, досљедном извођењу и сређивању података сакупљених на терену, те је, у том смислу, анализирано колико просвјетни радници познају основне етапе изванучионичке наставе. Свега 51 (36,43 %) просвјетни радник је коректно навео све етапе изванучионичке наставе, а 36 (25,71 %) само оне етапе које се односе на рад на терену, док етапама планирања, припремања и сређивања података не придају посебан значај. Њих 26 (18,57 %) је покушало да наведе етапе али су оне нетачне док 27 (19,29 %) никако није одговорило на питање.

У односу на године стажа вриједност χ^2 теста од 12,86 са $df=12$ је на нивоу значајности $p=0,38$, као и $C=0,29$ са $p=0,38$ указују да нема статистички значајне условљености између анализираних варијабли. У односу на средину у којој се школа налази такође нема статистички значајне условљености јер вриједност $p=0,12$ за оба статистичка поступка ($\chi^2 5,89$ уз $df=3$ и $C=0,20$) није на нивоу $p<0,05$. Међутим, чињеница да је велики број просвјетних радника дао нетачан или никакав одговор наводе на размишљање и дубљу анализу и осталих ставова која се односе на компетенције просвјетних радника о изванучионичкој настави. У скали Ликертовог типа наведено је низ питања која су веома значајна за реализацију изванучионичке наставе. Од просвјетних радника тражило се да одговарајућим знаком означе најприхватљивији одговор. Најзначајнији резултати приказани су у Табели 2.

Табела 2. Ставови просвјетних радника о изванучионичкој настави исказани процентима

Питања	Обавезно	Углавном да	Нисам сигуран	Углавном не	Никако
	5	4	3	2	1
1. Да ли ученике упознајете са карактеристикама терена/простора на који их водите?	55,71	44,29	0,00	0,00	0,00

2. Да ли одређујете циљ и задатак изванучионичке наставе и планирате мјесто реализације?	53,57	45,00	1,43	0,00	0,00
3. Да ли упознајете родитеље са планом и током наставе?	12,86	62,86	8,57	14,28	1,43
4. Да ли на терену сакупљате проучавани материјал и по повратку га сређујете у трајније збирке?	7,14	32,86	18,57	38,57	2,86
5. Да ли вреднујете резултате часа реализованог изван учионице?	17,14	40,00	28,57	14,29	0,00
6. Да ли прије реализације изванучионичке наставе посјеђујете и припремате терен гдје ћете водити ученике?	8,57	30,00	20,00	41,43	0,00

На основу предочених резултата уочено је да највећи проценат просвјетних радника има позитивне ставове о планирању и реализацији изванучионичке наставе док се фазама припремања, вредновања резултата рада и сређивања података и материјала прикупљеног на терену не придаје посебан значај. Мјере статистичке значајности које приказане категорије анализирају кроз варијабле радног стажа и средине у којој се школа налази приказане су у Табели 3.

Табела 3. Мјере статистичке значајности о изванучионичкој настави

Питања	Статистичке мјере значајности				
		Хи квадрат		Коефицијент Контингенције	
		стаж	средина	стаж	средина
1. Да ли ученике упознајете са карактеристикама терена/простора на који их водите?	df	4	1		
	Вел.	3,12	1,85	0,15	0,11
	p	0,54	0,17	0,54	0,17
2. Да ли одређујете циљ и задатак изванучионичке наставе и планирате мјесто реализације?	df	8	2		
	Вел.	13,94	2,14	0,30	0,12
	p	0,08	0,34	0,08	0,34
3. Да ли упознајете родитеље са планом и током наставе?	df	16	4		
	Вел.	20,67	4,54	0,36	0,18
	p	0,19	0,34	0,19	0,34
4. Да ли на терену сакупљате проучавани материјал и по повратку га сређујете у трајније збирке?	df	18	4		
	Вел.	48,76	5,31	0,51	0,19
	p	0,00	0,26	0,00	0,26
5. Да ли вреднујете резултате часа реализованог изван учионице?	df	12	3		
	Вел.	63,28	3,07	0,56	0,15
	p	0,00	0,38	0,00	0,38
6. Да ли прије реализације изванучионичке наставе посјеђујете и припремате терен гдје ћете водити ученике?	df	12	3		
	Вел.	23,33	7,19	0,38	0,22
	p	0,03	0,07	0,03	0,07

Статистички значајна разлика је уочена у погледу показатеља који се односе на радни стаж испитаника, односно године искуства, док у погледу средине у којој се школа налази нема статистички значајних разлика. Параметри који указују на евентуалне разлике су са нивоом значајности $p=0,00$ за категорије које се односе на сакупљање материјала и његово сређивање у трајније збирке и вредновање резултата часа реализованог изван учионице, док је за посјету и припрему терена гдје ће се изводити настава изван учионице $p=0,03$. Предочени параметри су на нивоу значајности $p<0,05$ и омогућују закључак да постоји реална повезаност између радног искуства и анализираних категорија. Све уочене разлике су у корист просвјетних радника са већим радним искуством, што је било и за очекивати, јер познавање значаја, смисла и вриједности, како сакупљеног материјала, тако и вредновања постигнутих резултата су дио зрелости испитаника. Наиме, фаза сређивања података је веома важна и подразумева анализу цјелокупног рада на основу сакупљеног материјала (података, природног и другог материјала...), субјективних и објективних фактора који су утицали на остваривање циљева и очекиваних исхода. Осим тога прикупљени материјал је погодан за дубље проучавање садржаја, као и за тематску изложбу која може послужити као начин упознавања родитеља са активностима дјете у школи у оквиру међусобне сарадње школе и породице.

Подаци о потешкоћама на које наилазе просвјетни радници приликом успјешног остваривања изванучионичке наставе добијени су на основу ставова просвјетних радника кроз питање отвореног типа у коме је требало да наведу потешкоће које отежавају остваривање овакве наставе. Најчешћи проблеми у спровођењу учења у природном амбијенту односе се на недовољну мотивисаност просвјетних радника, велики утицај традиционалне наставе, као и недовољно искуство планирања и организовања те потешкоће приликом њеног реализовања. У категорију планирања и организовања изванучионичке наставе груписани су ставови просвјетних радника који се односе на: захтјевније планирање и припремање наставе, удаљеност школе од важних објеката, недовољну сарадњу школе и локалне заједнице, недовољно литературе о атрактивним локалитетима и њихове повезаности са садржајима, прилагођавање распореда часова и сл. Као потешкоће приликом реализације изванучионичке наставе просвјетни радници наводе: недовољно познавање локалитета те страх од неизвјесности, тешкоће приликом одржавања дисциплине у таквом амбијенту и пружања помоћи свим ученицима којима је потребна.

Закључак

Настава природе и друштва је специфична у својој структури, посебно у млађим разредима гдје се проучава непосредно окружење те је, у таквим околностима, природни амбијент проучаваних садржаја најсавршеније наставно средство које даје бројне могућности да се настава учини занимљивијом, животијом и практичнијом.

Резултати истраживања показују да амбијентално окружење позитивно утиче на мотивацију и квалитет знања ученика. И поред оваквих ставова просвјетних радника, као и бројних програмских могућности реализовања, изванучионичка настава није довољно заступљена у настави природе и друштва. Истраживањем је, такође, утврђено да, иако просвјетни радници високо процјењују своје компетенције о теоријском познавању природе и суштине изванучионичке наставе ипак свим фазама, од значаја за реализацију, не придају одговарајућу пажњу. Највећа пажња се придаје фазама планрања и самог рада на терену, док су фазе припреме терена и вредновања резултата рада кроз сређивање података прикупљених на терену углавном маргинализоване, односно не придаје им се значај који би требало, што је посљедица и најчешћих проблема у реализацији изванучионичке наставе (недовољно познавање локалитета те страх од неизвјесности, тешкоће приликом одржавања дисциплине у таквом амбијенту и пружања помоћи свим ученицима којима је потребна...).

За успјешно оставривање циљева наставе природе и друштва, осим доброг познавања природе и суштине наставног садржаја, потребно је обезбиједити и такав амбијент у коме ће ученик моћи да ангажује и развија све своје потенцијале. Наставник не може, и не смије, бити једини извор информација (обавјештења), већ посредник и навигатор у стицању знања. Он треба да подстиче интелектуални развој ученика, прилагођен личним могућностима, помоћу одговарајућих модела. Када се у настави јасно дефинише проблем, понуде одговарајући извори информација и означи пут којим се долази до циља, онда су створени услови за развој продуктивног и креативног мишљења сваког појединца. У том смислу, у реализацији постављених образовно-васпитних циљева наставе природе и друштва, велика је одговорност на наставницима да добрим познавањем, првенствено ученика, али и садржаја и непосредног окружења, те својом креативношћу, градиво прилагоде стварним потребама појединца. У пракси има наставника који стваралачки раде, међутим, проблем је у потреби да се рационализује васпитно-образовни рад наставника који раде рутинерски, са ниском продуктивношћу.

Због тога је нужно остварити перманентно усавршавање наставника у ужој струци. Наставник се мора стручно оспособити и дисциплиновати за напоран посао који захтијева усавршавање сваког модела наставе.

Основни захтјев који проистиче из овог истраживања огледа се у потреби да се просвјетни радници охрабре и мотивишу за овакав начина рада, првенствено, обезбјеђивањем материјалних услова и већом сарадњом школе са породицом и локалном заједницом. У систему планирања наставног рада потребне су измјене и усредсређеност на савремене индивидуалне и интердисциплинарно-тимске припреме наставника и ученика. Будући да је за реализацију наставе изван просторија учионице/школе потребна сложенија припрема, могуће је на нивоу стручних актива извршити расподјелу послова чиме би се појединачне обавезе просвјетних радника смањиле и усмјериле на тимски рад, укључујући и наставнике из различитих области, али и стручних сарадника и институција. Посебно је важно посветити велику пажњу проучавању и припремању терена (простора) гдје ће се реализовати настава, јер се тада непредвиђене околности свде на минимум, а просвјетним радницима је олакшана контрола рада, задужења на часу и одржавање дисциплине у изванучионичком простору.

Приједлози за будућа истраживања су усмјерени у правцу подизања квалитета компетенција просвјетних радника за спровођење и интензивнију примјену изванучионичке наставе природе и друштва. Када би се настава више организовала у директном сусрету са проучаваним појавама ученици сигурно не би имали страх од наставе природе и друштва као, према њиховом мишљењу, предмета са обимним садржајем који најчешће уче напамет, без разумијевања суштине.

Литература

- Andelković, S. i Stanislavljević-Petrović, Z. (2013). Učenje i poučavanje van učionice - ambijentalna nastava. *Nastava i vaspitanje*, 62/1, 39–51.
- Anđić, D. (2007). Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima. *Metodički obzori*, 2/1, 7–23.
- Бањац, М. (2008). *Интегративна настава*. Преузето 25.11.2013, са <http://www.mirkobanjac.org>
- Borić, E. (2009). *Priručnik za nastavu: Istraživačka nastava prirode i društva*. Преузето 21.03.2013, са <https://www.scribd.com/doc/33821845/doc-dr-sc-edita-borić-istraživačka-nastava-prirode-i-društva-priručnik-za-nastavu>
- Borić, E. & Škugor, A. (2014). Achieving Students' Competencies Through Research-Based Outdoor Science Teaching, *Croatian Journal of Education*, vol.16(1), 149–164.

- De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Đokić-Ostojić, A. i Stanisavljević, J. (2011). Uticaj terenske nastave biologije na trajnost i kvalitet stečenih znanja u oblasti ekološkog obrazovanja. *Nastava i vaspitanje*, 60/1, 47–57.
- Živanović, S. B. (2008). Primjena diferenciranih zadataka u nastavi biologije. *Metodički ogledi*, 15/1, 83–97.
- Jedličko J. (2003). Izvanučionička nastava prirodoslovlja u osnovnoj školi. *Zborniku Učiteljske akademije u Zagrebu*, 5/1, 109–119.
- Lukša Ž., Žamarija, M., Dragić Runjak, T. i Sinković, N. (2014). *Terenska nastava prirode i biologije u osnovnoj školi*. Преузето 15.09.2015, са <http://www.hbd-sbc.hr/wordpress/wp-content/uploads/2013/05/8-Luksa-i-sur.pdf>
- Микановић, Б. (2012). *Истраживачки рад ученика: теоријске основе и методи*. Бањалука: Филозофски факултет.
- Наставни план и програм за основно образовање и васпитање* (2014). Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, Преузето: 10.07.2015, са сајта http://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.2/Nastavni%20plan%20i%20program%20za%20osnovnu%20skolu.pdf
- Пашалић, С. (2011). *Методички приручник за наставу познавања друштва у петом разреду основне школе, друго измијењено и допуњено издање*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Симеуновић, В. и Спасојевић, П. (2009). *Савремене дидактичке теме*. Бијељина: Педагошки факултет.
- Ћурчић, М. (2006). *Методичка и организациона структура наставе природе и друштва*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Dragna Radivojević, Milijana Jelić

SCIENCE LESSONS IN TEACHING SCIENCE AND SOCIETY

Summary

The first part of the paper deals with theoretical basis of classroom teaching and teaching of Nature and Society.

In the second part of the paper we analyze the attitudes and opinions of educators on competences for the realization of classroom teaching and teaching of Nature and Society, its impact on quality of work and motivation of students and the problems that teachers encounter in practice. The study included 140 educators from the territory of the municipalities of Bijeljina, Ugljevik, Lopare, Modrica, Doboj, Zvornik and Sekovici.

The research results show that outdoor education is not sufficiently represented in the teaching of Science and Society in relation to motivation of students and the quality of knowledge through learning in a natural environment. The reasons for this situation can be seen in the attitudes of educators in which they highly evaluate their competence in theoretical knowledge of classroom teaching and its planning, but only concerning preparation for the implementation of classroom teaching and the evaluation phase of work while systematization of data or material collected in the field are the stages which were ignored or they are not given enough importance.

The most common problems in the implementation of learning in a natural environment are related to lack of motivation of teachers and the great influence of traditional teaching, as well as to insufficient experience in the preparation and organization and difficulties in realizing these classes.

Key words: *outdoor education, the teaching of Nature and Society, visits, excursions, schools in the nature*